

Olsztyn, dnia 28.06.2019 r.

Prof. dr hab. Marzenna Zaorska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Agaty Miodek-Wojdyły na temat: „*Doświadczenia wylaniające się z dorosłości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*”, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław 2019, s. 259 (włącznie z aneksem)

Refleksje wstępne

Problematyka psychospołecznego funkcjonowania osób z różnego typu niepełnosprawnościami, w tym osób z niepełnosprawnością intelektualną, jak również możliwości udzielania danej grupie ludzkiej i ich rodzinie (także własne, założonej w okresie dorosłości) niezbędnego i adekwatnego do indywidualnych potrzeb wsparcia wywołuje aktualnie szerokie zainteresowanie przedstawicieli różnych dziedzin i dyscyplin nauki, teoretyków i praktyków związanych z obszarem pedagogiki specjalnej, a w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną – oligofrenopedagogiki. Stąd koncentracja na wskazanym zagadnieniu wydaje się istotna z poznawczego, naukowego, ale przede wszystkim humanistycznego punktu widzenia. Na sygnalizowane tendencje nakłada się ponadto specyfika współczesnej rzeczywistości cywilizacyjnej, stawiającej przed ludźmi coraz bardziej skomplikowane wymagania, czasami trudne do spełnienia: bycia dyspozycyjnym, mobilnym, możliwie sprawnym, operującym kompetencją komunikacyjną, zachowującym się zgodnie z wyznaczonymi standardami. Wskazanym wymaganiom nie zawsze są w stanie sprostać osoby z różnego typu niepełnosprawnością, szczególnie osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Poza nakreślonymi wyżej tendencjami, pojawiają się też inne, niemniej znaczące, posiadające korelacje etyczno-moralne. To tendencje wyrażające się w zainteresowaniu oraz poszukiwaniu możliwie efektywnych rozwiązań w organizacji i realizacji działań pomocowych w wymiarze generalnie definiowanej terapii, psychospołecznej rehabilitacji – z tendencją zmierzającą ku edukacji całościowej. Wśród sugerowanej specyfiki lokuje się zainteresowanie dorosłością osób z głębszymi niepełnosprawnościami intelektualnymi,

dorosłością, do której mają prawo nie tylko gwarantowane w unormowaniach przepisów prawa międzynarodowego i polskiego, ale z czysto ludzkiego punktu widzenia. Należy więc pogratulować Doktorantce, że potrafiła dane prawidłowości dostrzec oraz podjąć wyzwanie przeprowadzenia badań naukowych, które dotyczyły – jak sama to ujmuje - problemu wyłaniania się dorosłości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną – zarazem rozumienia samego zjawiska dorosłości, jak i sposobów jego doświadczania przez osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, ich rodziców, osoby zawodowo związane z tematyką niepełnosprawności intelektualnej oraz osoby niemające osobistych ani zawodowych doświadczeń w tym zakresie. Zjawisko dorosłości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną zostało poddane opisowi z perspektywy doświadczających go podmiotów (w oparciu o badania fenomenograficzne). Przedmiotem badań było doświadczenie (a właściwie zjawisko lub problematyka doświadczania) wyłaniającej się dorosłości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, tzn. sposób jej rozumienia/postrzegania przez otoczenie oraz sposób jej doświadczania przez same osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Przyjęta perspektywa metodologiczna egzemplifikowała dwa główne problemy badawcze, wobec których podjęto działania, aby uzyskać na nie odpowiedzi: 1. W jaki sposób otoczenie społeczne młodych dorosłych z głębszą niepełnosprawnością intelektualną postrzega (doświadcza i konceptualizuje) ich dorosłość? 2. W jaki sposób młodzi dorośli z głębszą niepełnosprawnością intelektualną postrzegają (doświadczenia i konceptualizują) swoją dorosłość?

Pogratulować także i z tego powodu, że podjętemu wyzwaniu potrafiła sprostać poprzez zrealizowane analizy teoretyczne, metodologiczne i empiryczne. Z konsekwencją, determinacją, zaangażowaniem pracowała na rzecz wzbogacenia dorobku polskiej pedagogiki specjalnej, polskiej oligofrenopedagogiki o kwestię poznania tematyki niełatwej w zakresie realizacji badań naukowych, wymagającej wysokiego poziomu naukowo-etycznej odpowiedzialności. Naukowo-etycznej ponieważ na podstawie uzyskanych wyników badawczych będą podejmowane działania doskonalące istniejące rozwiązania w obszarze wspierania osób z głębszymi niepełnosprawnościami intelektualnymi w dorosłości. Przecież podstawową, nadrzędną i historycznie uzasadnioną misją polskiej oligofrenopedagogiki była, jest, powinna być (będzie!), dążność do szeroko ujętego dobra osób, pod adresem których realizuje prace badawcze, konstruuje i wprowadza do codziennej rzeczywistości określone rozwiązania pragmatyczne. Podmiotem są tu przecież ludzie, konkretni ludzie, wymagający

szczególnej, a czasami wręcz wysoce specjalistycznej pomocy, kompetentnego wspomagania w różnych sferach i zakresach ich indywidualnej oraz społecznej aktywności, relatywnego do posiadanych możliwości, zasobów, ale też trudności, generowanych konsekwencjami niepełnosprawności. Aktualne ukierunkowanie współczesnej polskiej oligofrenopedagogiki dotyczy również kwestii maksymalnie możliwego przygotowania osób z niepełnosprawnością intelektualną do życia wartościowego, autonomicznego, do pełnienia ról społecznych przypisanych człowiekowi w przebiegu jego osobowego istnienia.

Polska oligofrenopedagogika może poszczycić się znaczącymi osiągnięciami na gruncie teoretyczno-empirycznego poznania specyfiki wpływu niepełnosprawności intelektualnej na rozwój oraz funkcjonowanie człowieka w różnych okresach jego życia, zależnie od stopnia niepełnosprawności intelektualnej, czy czynników współdecydujących o aktywności życiowej. Ponadto uwarunkowań z obszaru determinantów aktywności psychospołecznej, tkwiących w samej osobie niepełnosprawnej, ale też w systemie wsparcia społecznego, edukacyjnego, terapeutycznego, rehabilitacyjnego. Tak więc dorobek polskiej oligofrenopedagogiki jest nie tylko znaczący i bogaty w wymiarze działalności naukowej, przygotowania kadry specjalistów do pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, praktycznie realizowanej cywilizacyjnej i humanistycznej misji, w której dobro człowieka doświadczającego skutków dysfunkcji intelektu jest celem generalnym i nieprzemijającym bez względu na lansowane koncepcje filozoficzne, edukacyjne, przyjęte rozwiązania organizacyjne, obserwowany poziom oraz osiągnięcia nauki i techniki, preferencje władz, interesy określonych grup społecznych czy indywidualnych osób. W tak szeroki dorobek wpisuje się tematyka podjęta przez Doktorantkę, tematyka bardzo rzadko badana, posiadająca niewątpliwie i niewątpliwe cechy novum oraz nowatorskiego wkładu do zakresu zainteresowań teoretyczno-naukowych oraz praktycznych współczesnej oligofrenopedagogiki w Polsce.

Ocena ogólna rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu, trzech rozdziałów (dwóch teoretycznych i jednego metodologiczno-empirycznego), zakończenia, streszczenia w języku polskim i angielskim, bibliografii, netografii, spisu tabel, spisu rysunków i schematów, aneksu.

We „Wstępie” przedstawiono założenia, celowość, społeczne, psychospołeczne, indywidualne znaczenie podjętej tematyki badawczej, jej ugruntowanie teoretyczne i praktyczne, wskazano na strukturę rozprawy oraz zawartość poszczególnych elementów.

Rozdział pierwszy (brak tytułu rozdziału) generalnie rzecz ujmując omawia zagadnienie niepełnosprawności intelektualnej oraz rozwoju człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji J.J. Arnetta. Składa się z dwóch podstawowych komponentów, podrozdziałów. Pierwszy odnosi się do wielopłaszczyznowego ujęcia niepełnosprawności intelektualnej. Wskazuje nie tylko na kwestie definicyjne, współczesnych koncepcji, specyfiki (charakterystyki) niepełnosprawności intelektualnej głębszego stopnia, ale także na kwestie integracji społecznej, normalizacji, emancypacji, autonomii osób z niepełnosprawnością, w szczególności osób z niepełnosprawnością intelektualną. Podejmuje zagadnienie problematyki aktywizacji, rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych intelektualnie oraz praw osób z niepełnosprawnością w polskich i międzynarodowych aktach legislacyjnych. Element drugi obejmuje analizę tematyki rozwoju osoby ludzkiej, ale z zasadniczą koncentracją na okresie dojrzewania i dorosłości (np. w ramach teorii psychoanalitycznej Freuda, teorii rozwoju psychospołecznego Eriksona, koncepcji zadań rozwojowych Havighursta, koncepcji sezonów życia Levinsona, koncepcji rozwoju psychoseksualnego – wymienione koncepcje w treści pracy są obecne, nie ma ich natomiast w spisie treści) oraz na rozważaniach na temat wyłaniającej się dorosłości (jako pewnego novum periodyzacji okresów rozwojowych) w świetle poglądów J.J. Arnetta. Włącza też - jako komponent strukturalny obecny w treści rozprawy i nieobecny w spisie treści - zagadnienie dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle polskich doniesień teoretycznych i empirycznych.

Rozdział drugi (również brak tytułu tego rozdziału), podobnie jak pierwszy, składa się z dominujących dwóch elementów. Pierwszy prezentuje ekologiczną teorię rozwoju człowieka Urie Bronfenbrennera, drugi wskazuje na dylematy dorosłości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym świecie z perspektywy globalnej, tj. przemian kulturowych i ich konsekwencji dla osób z niepełnosprawnością, przemian ustrojowych w Polsce i ich konsekwencji dla osób z niepełnosprawnością, perspektywy lokalnej – tu obecna jest charakterystyka gminy Bytom oraz lokalnych rozwiązań na rzecz dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną, perspektywy indywidualnej jako fenomenologicznego źródła badań własnych.

Rozdział trzeci (również brak tytułu rozdziału) posiada (jak powyższe rozdziały) dwa wymiary: pierwszy metodologiczny, drugi – empiryczny. Wymiar metodologiczny włącza rozważania na temat metodologicznych założeń badań własnych w kontekście obranej strategii – strategia badań jakościowych, wywiadu jako zastosowanej metody badań w perspektywie możliwości oraz ograniczeń, celu i przedmiotu badań, problemów badawczych, charakterystyki obszaru badań i osób badanych. Drugi wymiar – empiryczny pokazuje doświadczenia wyłaniającej się dorosłości osób głębszą niepełnosprawnością intelektualną na podstawie wyników badań własnych oraz w grupach osób badanych: osób niezwiązanych zawodowo ani prywatnie z zagadnieniem niepełnosprawności czy dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną, osób pracujących z dorosłymi z niepełnosprawnością intelektualną, rodziców dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, młodych osób dorosłych z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Pokazuje ponadto podsumowanie uzyskanych danych na temat analizowanego dylematu dorosłości w doświadczeniach otoczenia społecznego dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną głębszego stopnia oraz dyskusję nad wynikami co do doświadczania wyłaniającej się dorosłości osób głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

W zakończeniu bardzo ogólnie podsumowuje realizowany dyskurs problemowy, metodologiczny i empiryczny.

Kolejno znajdują się: streszczenie w języku polskim oraz streszczenie w języku angielskim, bibliografia, netografia, spis tabel, spis rysunków i schematów, aneks.

Ocena szczegółowa

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi logiczną całość, spójną, wzajemnie powiązaną pod względem realizowanych analiz teoretycznych, metodologicznych i empirycznych. Relacjonowane treści są znaczeniowo i strukturalnie czytelne, korespondują z podjętą tematyką oraz przyjętą perspektywą badawczą. Autorka rozprawy wykonała niewątpliwie ogromną i niełatwą pracę nad ugruntowaniem teoretycznym omawianej problematyki, wpisaniem jej w określone koncepcje teoretyczne, nad doбором adekwatnej do zaproponowanych badań metodologicznej strategii ich realizacji. Ponadto nad opracowaniem projektu badawczego, jego praktycznym wykonaniem, odczytaniem i możliwą interpretacją uzyskanych danych oraz ich wkomponowaniem w istotę przyjętego teoretycznego i naukowo-badawczego dyskursu (także z wykorzystaniem licznych wizualizacji w postaci tabel,

wykresów i rysunków) Wielka praca i wielki wysiłek włożonych przez Autorkę rozprawy doktorskiej przyniósł wymierne efekty w postaci opracowania mądrego, poprawnie przygotowanego ze strony teoretycznej i naukowo-badawczej. Taki efekt jest również egzemplifikacją dużej systematyczności i determinacji w działaniu, autodyscypliny co do podążania za przyjętym sposobem myślenia i potrzebą zinterpretowania pozyskanych wyników badań własnych. Na wskazane komponenty nakłada się dodatkowo nowatorstwo tematyki badawczej, jej status społeczny i indywidualny oraz nacelowanie na poznanie zagadnienia znaczącego ze społecznego, cywilizacyjno-kulturowego, ale przede wszystkim indywidualnego, ludzkiego punktu widzenia. Ponadto zagadnienia posiadające niebagatelną wagę natury humanistycznej, utylitarnej i prawno-etycznej - bowiem od tego, w jaki sposób i jakie zostaną zaproponowane konkretne rozwiązania praktyczne zależy będzie życie analizowanej grupy ludzkiej, ich samodzielność, autonomia, samorealizacja, spełnianie siebie w przebiegu przyjętej drogi życiowej, realizacja niezwykłych praw każdego człowieka.

Mam też pewne, aczkolwiek w żadnym stopniu nierzutujące na przedstawiony powyżej bardzo pozytywny odbiór recenzowanej pracy, zastanowienia i sugestie dotyczące opiniowanej rozprawy doktorskiej. Zacznę od sugestii natury językowej, odniesionych zasadniczo (ale nie tylko) do spisu treści; dostrzegam:

- niekonsekwencję w posługiwaniu się osobową oraz bezosobową formą w opisywanych treściach – w pewnych miejscach pracy Autorka używa sformułowań osobowych (np. we wstępie, elemencie metodologicznym), ale zasadniczo bezosobowych,
- naprawdę minimalne, niedociągnięcia w zakresie interpunkcji oraz tzw. literówki (np. s. 119, 122, 131, 132),
- brak tytułów rozdziałów: pierwszego, drugiego, trzeciego, brak elementów strukturalnych obecnych w treści rozprawy a nieobecnych w spisie treści (np. wymieniony wyżej podrozdział 1.3. Dorosłość osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle polskich doniesień teoretycznych i empirycznych, czy podrozdziały: 1.2.1.1. Teoria psychoanalityczna Freuda, 1.2.1.2 Teoria rozwoju psychospołecznego Eriksona, 1.2.1.4. Koncepcja zadań rozwojowych Havighursta, 1.2.1.5. Koncepcja sezonów życia Levinsona – nie zgadza się też numeracja przywołanych podrozdziałów),
- myślę, iż streszczenia w języku polskim i angielskim powinny zostać ulokowane przed bibliografią, netografią, spisem tabel, spisem rysunków i schematów.

Refleksje odniesione do wymiaru merytorycznego:

- sporo tytułów podrozdziałów (w części metodologiczno-empirycznej) zostało zdefiniowanych w formie pytającej (np. 3.2.2.3. Jakie jest stanowisko osób pracujących z dorosłymi niepełnosprawnymi intelektualnie w kwestii dorosłości tych osób i jak oceniają funkcjonowanie tych osób jako dorosłych?, 3.2.2.3. Jak osoby badane określają możliwości i ograniczenia w funkcjonowaniu młodych dorosłych z głębszą niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym środowisku społecznym?),
- sądzę, że chociażby część treści ujętych w podrozdziale 2.2.3. Perspektywa lokalna. Charakterystyka gminy Bytom oraz lokalnych rozwiązań na rzecz dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną można było przenieść do części metodologicznej, do charakterystyki terenu badań,
- nie doszukałam się bardziej precyzyjnej charakterystyki osób badanych z każdej z grup, np. z grupy osób z niepełnosprawnością intelektualną co do stopnia niepełnosprawności intelektualnej, drogi edukacyjnej, aktualnego statusu rodzinnego, zawodowego, społecznego (tylko później z treści, z opisu wyników badań, okazało się, że wśród badanych niepełnosprawnych były osoby będące rodzeństwem, zamężne itd.),
- nie dostrzegłam też (w części teoretycznej) szerszego odniesienia do Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF), Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (np. art. 5 Równość i niedyskryminacja, art. 6 Niepełnosprawne kobiety, art. 12 Równość wobec prawa, art. 19 Prowadzenie życia samodzielnie i przy włączeniu w społeczeństwo, art. 23 Poszanowanie domu i rodziny, art. 27 Praca i zatrudnienie, art. 28 Odpowiednie warunki życia i ochrona socjalna),
- wydaje mi się, iż nieco szerzej można było potraktować teoretyczny aspekt dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną i funkcjonowania w rodzinach własnych takich osób,
- kiedy Doktorantka wskazuje na cywilizacyjno-kulturowe aspekty dorosłości i transformację w podejściu do dorosłości osób niepełnosprawnych intelektualnie można było także omówić wybrane elementy teorii L.S. Wygotskiego,
- w zakończeniu niewiele treści mówi o możliwości przeniesienia uzyskanych wyników badawczych na perspektywę praktyki pedagogicznej, na rekomendacje dla praktyki pedagogicznej,
- w wykazie bibliograficznym nie zauważyłam opracowań przygotowanych w innym języku niż polski,

- pojawia się dodatkowo dylemat pojęciowy. Pod wpływem niniejszego opracowania myślę, że w polskiej pedagogice specjalnej można (należy) zastanowić się na stosowaniu terminu niepełnosprawność intelektualna (w moim odczuciu jest znaczeniowo węższy) w porównaniu do terminu niepełnosprawności mentalne (jako znaczeniowo szerszego w relacji do terminu niepełnosprawność intelektualna). Podobnie myślę, o stosowaniu sformułowania niepełnosprawności intelektualne głębsze (liczba mnoga) zamiast określenia niepełnosprawność intelektualna głębsza (liczba pojedyncza) - na niepełnosprawność intelektualną głębszą składają się przecież dwa stopnie niepełnosprawności intelektualnej: umiarkowany i znaczny.

Wyartykułowane powyżej sugestie, zastanowienia, wątpliwości w żadnym stopniu nie rzutują na pozytywną opinię na temat recenzowanej rozprawy doktorskiej, jako nowatorskiej, oryginalnej, wnoszącej wartościową wiedzę do dorobku współczesnej polskiej pedagogiki specjalnej, polskiej oligofrenopedagogiki.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska przygotowana przez mgr Agatę Miodek-Wojdyłę na temat: **„Doświadczenia wylaniające się z dorosłości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną”** nowatorską tematyką badawczą, jak również nowatorskim sposobem jej badania - z zastosowaniem paradygmatu interpretatywnego, precyzyjnym poziomem analizy i prezentacji wyników badań własnych (o innych walorach rozprawy piszę w treści recenzji) spełnia moim zdaniem wymogi stawione przy nadawaniu stopnia naukowego doktora – Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z póź. zm. (Dz. U. Nr 65, poz. 595). Dlatego wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu formalny wniosek o dopuszczenie mgr Agaty Miodek-Wojdyły do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Marek Zoch